

بررسی گونه‌های گردشگری مؤثر بر توسعه گردشگری منطقه آزاد ارس

رفعت شه‌ماری اردجانی^۱ - استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد آستارا، آستارا، ایران
جواد کاموسی علمداری - دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد آستارا، آستارا، ایران

دریافت مقاله: ۱۳۹۷/۱۰/۲۲ پذیرش مقاله: ۱۳۹۸/۰۲/۲۲

چکیده

گردشگری در عصر حاضر، به‌عنوان صنعت بدون دود، توانمندی‌ها و طرفداران بسیاری دارد. رشد قابل توجه و چشمگیر گردشگری در پنجاه سال گذشته، نشان‌دهنده اهمیت فراوان اقتصادی و اجتماعی این پدیده است. گردشگری، در میان فعالیت‌های فراغتی، از بیشترین تنوع و تحرک، از یک سو و وسیع‌ترین پهنه مکانی و فضایی، از سوی دیگر برخوردار است. در این میان منطقه آزاد ارس در استان آذربایجان شرقی به علت دارا بودن آب‌وهوای معتدل و جاذبه‌های گردشگری متنوع، همه ساله جاذب تعداد کثیری از گردشگران و مسافران می‌باشد. بررسی گونه‌های گردشگری مؤثر در منطقه آزاد ارس موجب می‌شود تا این منطقه جایگاه واقعی خود را در بهره‌گیری از صنعت گردشگری به دست آورد. بنابراین پژوهش حاضر باهدف بررسی گونه‌های گردشگری مؤثر بر توسعه گردشگری منطقه آزاد ارس انجام گرفته است. جامعه آماری این تحقیق گردشگران حاضر در منطقه آزاد ارس در خردادماه سال ۱۹۶ است، که حجم نمونه به روش نمونه‌گیری تصادفی ساده ۱۰۰ نفر به دست آمده است. برای تجزیه و تحلیل داده‌های تحقیق از مدل حداقل مجذورات جزئی در نرم‌افزار Warp-PLS استفاده شده است. در مدل ساختاری به دست آمده از پژوهش، گردشگری تفریحی با ضریب تأثیر ۰/۵۹ بیشترین تأثیر را بر متغیر گونه‌های گردشگری گذاشته است. بعد از این گونه گردشگری، گونه‌های گردشگری تاریخی، گردشگری طبیعت، گردشگری تجاری و گردشگری شهری به ترتیب با ضریب تأثیر ۰/۴۹، ۰/۳۶، ۰/۲۶ و ۰/۲۱ بیشترین تأثیر را دارند، کمترین تأثیر نیز مربوط به گونه گردشگری ماجراجویانه با ضریب ۰/۰۱ است. در ارتباط با متغیرهای توسعه گردشگری، بیشترین تأثیر مربوط به متغیرهای زمینه‌سازی ایجاد فرصت برای سرمایه‌گذاری بخش خصوصی، افزایش توجه سازمان منطقه آزاد ارس به سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری این منطقه و ایجاد تسهیلات در زمینه صدور ویزا و روادید برای گردشگران خارجی است. کمترین ضریب تأثیر را متغیر تقویت ارائه امکانات در مجاورت جاذبه‌های گردشگری منطقه آزاد ارس با ضریب تأثیر ۰/۱۹ به خود اختصاص داده است. همچنین با توجه به آزمون استون-گیسر، می‌توان گفت که مدل در نظر گرفته شده در این پژوهش، ظرفیت و توان پیش‌بینی لازم را دارد.

واژه‌های کلیدی: گردشگری، گونه‌های گردشگری، توسعه گردشگری، منطقه آزاد ارس.

مقدمه

در چند دهه گذشته، شهرها به‌عنوان یکی از مهم‌ترین مقاصد گردشگری در بین گردشگران شناخته شده (Edvard et al, 2008:1032) و به دنبال آن، گردشگری شهری موردبررسی بسیاری از محققان قرار گرفته است (Pothof, 2006:15). گردشگری شهری ترکیب پیچیده‌ای از فعالیت‌های مختلف است که به هم پیوستن ویژگی‌های محیطی و میزان توانمندی و کوشش شهر در جذب بازدیدکنندگان و ارائه خدمات است. می‌توان چنین اذعان داشت که نخستین شرط موفقیت هر شهر در توسعه گردشگری، وجود زیرساخت‌های مناسب شهری، یکپارچگی همه سازمان‌های ذی‌ربط و مدیریت عاقلانه و مدبرانه در عرصه‌های سیاسی، فرهنگی و اجتماعی است. از طرف دیگر آمایش جاذبه‌های شهر، استفاده پایدار از منابع گردشگری، ایجاد امکانات و تسهیلاتی که دسترسی به جاذبه‌ها را تسهیل کند، رضایت خاطر بازدیدکنندگان و کنترل محلی دومین شرط لازم در توسعه گردشگری است (دیناری، ۱۳۸۴: ۱۵). امروزه گردشگری یکی از مسائل مهم و مؤثر اقتصادی و یکی از عوامل برجسته ارتباط اجتماعی و فرهنگی است (تیموری و همکاران، ۱۳۹۳: ۶۳) در واقع گردشگری به‌عنوان یک رویکرد اقتصادی پویا و دارای ویژگی‌های بارز و منحصر به فرد است (UNWTO, 2007:11) و به یکی از بزرگ‌ترین و پرمنفعت‌ترین صنایع در اقتصاد جهان تبدیل شده است (UNWTO, 2013:2). و به‌عنوان بستری جهت ایجاد تغییرات اجتماعی و اقتصادی در بسیاری از کشورهای در حال توسعه به شمار می‌رود (WTO, 2009:14). گردشگری می‌تواند یکی از مناسب‌ترین گزینه‌ها برای توسعه کشور محسوب شود (جعفری و همکاران، ۱۳۹۶: ۳۵). در واقع گردشگری یکی از رشد یافته‌ترین صنایع نیمه دوم قرن بیستم است که اغلب به‌عنوان کلیدی برای رشد اقتصادی در کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه استفاده شده است (Font & Ahjem, 1999:63). بنا بر آمار بانک جهانی، در سال ۲۰۰۰ تعداد گردشگران در سرتاسر جهان بالغ بر ۷۰۱ میلیون نفر بوده و از این جریان گردشگری، مبلغی حدود ۴۷۵ میلیارد دلار به‌طور مستقیم وارد چرخه اقتصاد جهان شده است. برخی منابع، درآمد گردشگری را در سال‌های ۲۰۲۰ برابر با ۲۰۰۰ میلیارد دلار برآورد کرده‌اند (آریافر، ۱۳۸۸: ۲۹). بدیهی است که با توسعه این صنعت، آمارهای یادشده نیز افزایش خواهند یافت. طبق گزارش سازمان جهانی جهانگردی (۲۰۱۲) ایران از نظر جاذبه‌های تاریخی و طبیعی جزء ده کشور برتر جهان به‌شمار می‌آید و همین جاذبه‌های تاریخی و فرهنگی گران‌بها می‌تواند به‌عنوان یکی از ابزارهای اصلی برای جذب گردشگر در کشور ما باشد. ولی باوجود این، ایران تنها ۰/۱ درصد از درآمد ۵۰۰ میلیارد دلاری توریسم دنیا را دارد. در کشور ایران علی‌رغم وجود ۱۲ نوع از ۱۷ نوع اقلیم و آب‌وهوای جهانی و تعداد ۱۱ هزار اثر ثبت‌شده تاریخی در فهرست میراث فرهنگی جهانی متأسفانه باید گفت که در حال حاضر از این صنعت در راستای توسعه اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی کشور به‌نحو بسیار خوبی استفاده نگردیده است (کهزادی و همکاران، ۱۳۸۸: ۴). بنابراین بررسی گونه‌های گردشگری مؤثر بر توسعه گردشگری در کشورمان ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است. در این راستا در این تحقیق به دنبال شناسایی گونه‌های گردشگری مؤثر بر توسعه گردشگری در منطقه آزاد ارس می‌باشیم. منطقه آزاد ارس به‌واسطه وجود بناهای تاریخی، اماکن گردشگری و سیاحتی، سواحل رودخانه ارس، بازارچه‌های عرضه محصولات لوکس خارجی و مهم‌تر از همه وجود آب‌وهوای معتدل با میانگین دمای ۱۷ درجه سانتی‌گراد، همه‌ساله پذیرای خیل عظیمی از گردشگران و مسافران از اقصای نقاط کشور می‌باشد. طی سال‌های گذشته سیاست رونق مراکز تجاری به‌واسطه ورود کالای همراه مسافر به منطقه آزاد ارس موردتوجه مسئولان امر بوده و شاهد افزایش این مراکز و استقبال بی‌نظیر سرمایه‌گذاران این حوزه هستیم؛ بدون اینکه به‌موضوع گردشگری و بخصوص رفاه، آسایش و اقامت خیل عظیم گردشگران توجه ویژه صورت گرفته باشد. قدر مسلم عوامل متعددی سبب شده‌اند که منطقه آزاد ارس از جایگاه واقعی خود در بهره‌گیری از صنعت گردشگری برخوردار نباشد و شاید دلیل آن عدم شناخت کافی از گونه‌های مختلف گردشگری در این منطقه توسط گردشگران و ضعف اطلاع‌رسانی در این خصوص از سوی متولیان امر باشد ایجاد

زیرساخت‌ها و تأسیسات موردنیاز صنعت گردشگری عموماً هزینه‌بر و با دوره بازگشت سرمایه نسبتاً طولانی مواجه است و چنانچه با مطالعه دقیق تعیین نشوند، ممکن است منجر به هدر رفت سرمایه‌گذاری‌ها شود. با توجه به ایجاد مناطق آزاد در کشور و تجارب گذشته در این زمینه یا مشابه آن، مطالعه و تحقیق جامع در موضوع زیرساخت‌های گردشگری و شناختن گونه‌های گردشگری می‌تواند به مسئولان منطقه کمک نماید تا در امر سیاست‌گذاری‌های خود در راستای ایجاد این زیرساخت‌ها با هزینه‌های کمتر بی‌شترین بازدهی را از منابع ملی و امکانات موجود ببرند. از طرف دیگر با توجه به موقعیت جغرافیایی منطقه آزاد ارس و رقابت روزافزون تمامی کشورهای هم‌جوار برای جذب گردشگر و ایجاد امکانات نسبتاً مناسب و قابل قبول در سطح منطقه از سوی رقبا، ایجاد زیرساخت‌های گردشگری و خدمات موردنیاز گردشگری در منطقه آزاد ارس نیازمند یک تحقیق و مطالعه هدفمند می‌باشد که هم‌زمان رشد و توسعه پایدار منطقه را و نیز ملاحظات بومی، منطقه‌ای و ملی مرتبط با ایجاد این زیرساخت‌ها را موردتوجه قرار دهد. با توجه به مطالب عنوان‌شده پژوهش حاضر در تلاش است گونه‌های گردشگری مؤثر بر توسعه گردشگری منطقه آزاد ارس را مورد تجزیه و تحلیل قرار دهد تا گامی مؤثر در توسعه صنعت گردشگری منطقه آزاد ارس باشد. بنابراین این تحقیق به دنبال پاسخگویی به این پرسش می‌باشد که گونه‌های گردشگری مؤثر در توسعه گردشگری منطقه آزاد ارس چه اثری بر گردشگری منطقه می‌گذارند؟ در زمینه گردشگری و شناختن گونه‌های آن پژوهش‌های زیادی انجام گرفته است که در زیر به مهم‌ترین آن‌ها اشاره می‌کنیم:

پوپسکو^۱ و همکاران (۲۰۱۰) در مقاله‌ای با عنوان "نقش توریسم شهری در توسعه راهبردی منطقه براسو در کشور رومانی" به این نتیجه رسیده است که منطقه براسو دارای پتانسیل‌ها و ظرفیت‌های طبیعی، تاریخی و فرهنگی مختلفی است که سرمایه‌گذاری در این ظرفیت‌ها موجب توسعه این منطقه خواهد گردید.

یابوتا و اسکات^۲ (۲۰۱۰) بر اساس تحقیقی در مورد شبکه‌های گردشگری به این نتیجه رسیده‌اند که: فرایند شبکه گردشگری، می‌تواند به عنوان یک فاکتور، برای تعیین میزان رشد مقصد گردشگری عمل کند. و از طرفی دیگر ارائه یک شبکه بصری، منجر به ایجاد چهارچوب تحلیلی - کاربردی وسیعی برای تشریح اینکه چطور شبکه‌های گردشگری گسترش می‌یابند و چطور در جهت گسترش گردشگری عمل می‌کنند، بکار گرفته شود.

یینگ^۳ (۲۰۱۰) در رساله دکتری خود با عنوان شبکه‌های اجتماعی و صنعت گردشگری، اعلام می‌دارد که گردشگری شهری به دلیل ایجاد اتصال و ارتباط میان اجزاء گسترده‌ای از همه جای دنیا، نوعی ارتباط شبکه‌واری را ایجاد می‌کند. شهرها و در پی آن گردشگری شهری نقطه اتصال بین فاکتورهای حمل‌ونقل، منافع اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و ... در سطح ملی و بین‌المللی هستند.

هادیانی و همکاران (۱۳۹۱) در مقاله‌ای با عنوان "برنامه‌ریزی راهبردی توسعه گردشگری بر اساس تحلیل سوات در شهر شیراز" به این نتیجه دست‌یافته‌اند که برای نیل به تحقق اهداف و توسعه گردشگری با بهره‌گیری از این راهبرد، تقویت و افزایش میزان ارائه امکانات و خدمات در کنار جاذبه‌ها و منابع گردشگری دارای اهمیت در سطح ملی و بین‌المللی، باهدف جلب رضایت بیشتر گردشگران به‌ویژه گردشگران خارجی به منظور معرفی جایگاه واقعی کارکردهای تاریخی - تمدنی و فرهنگی شهر شیراز به سایر کشورها باهدف جذب هر چه بیشتر گردشگران خارجی و ایجاد اشتغال و درآمد پایدار پیشنهاد می‌شود.

خاوریان و همکاران (۱۳۹۲) در مقاله‌ای تحت عنوان "برنامه‌ریزی راهبردی توسعه گردشگری شهری با استفاده از مدل استراتژیک سوارا در شهر تفت" برنامه‌ریزی راهبردی توسعه گردشگری شهری را در شهر تفت موردبررسی قرار دادند. بر

1 Popescu

2 Yabuta & Scott

3 Ying

اساس نتایج به دست آمده، وجود فضای سبز مناسب در شهر تفت، داشتن آب و هوایی بهتر نسبت به شهر یزد و مزیت‌های دیگر باعث ایجاد پتانسیلی بالا در جهت توسعه گردشگری در این شهر، و همچنین موجب پدید آمدن فرصت‌هایی از قبیل دست یافتن به منبع درآمد مطمئن در شهر و افزایش رغبت سرمایه‌گذاران برای سرمایه‌گذاری شده است. یعقوب زاده در کتاب گونه شناسی گردشگری (۱۳۹۴) با بررسی تمام نظریه‌ها و مدل‌هایی که تاکنون درباره گردشگری ارائه شده است، طبقه‌بندی نسبتاً جامعی از انواع گردشگری ارائه می‌دهد که می‌تواند تمام انواع گردشگری را در برگیرد و الگوی مناسب و کاملی برای مطالعه درباره گونه شناسی گردشگری در اختیار پژوهشگران و علاقه‌مندان این حوزه قرار دهد.

هوشمند (۱۳۹۴) در پایان‌نامه‌ای تحت عنوان "تحلیلی بر گونه شناسی گردشگری شهری منطقه آزاد ارس" به بررسی گونه‌های مختلف گردشگری و بررسی نقاط قوت و ضعف گردشگری که می‌تواند نقش کلیدی در برنامه راهبردی توسعه آن داشته باشد، پرداخته است. نتایج نشان می‌دهد که مهم‌ترین نقاط قوت توسعه گردشگری در این منطقه آب و هوای مطبوع در فصل سرد سال، وجود محیطی آرام و دور از هیاهوی شهرهای بزرگ، و تنوع محیط‌های طبیعی و بکر بودن آن‌ها و چشم‌اندازهای متنوع جغرافیایی و مهم‌ترین فرصت‌های رشد توسعه گردشگری در این منطقه اشتغال‌زایی و ایجاد درآمد ارزی برای کشور، توسعه سواحل رودخانه ارس به عنوان یکی از راهبردهای توسعه گردشگری و نزدیکی به کشورهای CIS، جمهوری خودمختار نخجوان و جمهوری ارمنستان می‌باشد.

مبانی نظری

امروزه صنعت گردشگری فراتر از یک صنعت به مثابه یک پدیده پویای جهانی و اجتماعی دارای پیچیدگی‌های خاص خویش است (حیدری چپانه، ۱۳۹۰: ۲۳). اهمیت توریسم در عصر حاضر بیش از همه وابسته به چرخه اقتصادی آن می‌باشد که قابلیت بالایی در زمینه پویایی اقتصاد محلی و بین‌المللی دارا می‌باشد. به گونه‌ای که مصرف گردشگری، سرمایه‌گذاری دولتی و خصوصی و همچنین صادرات در صنعت گردشگری در سال ۲۰۰۴ رشدی معادل ۵٫۹ درصد در حدود ۵٫۵ تریلیون دلار داشته است (Chiang Lee, 2008: 180). در واقع هدف توسعه توریسم داخلی و خارجی، توسعه اقتصادی- اجتماعی نواحی مقصد است (Sharpley & Richard, 1977: 40). اهمیت سیروسفر و گردشگری در تعالی فرهنگی و تفاهم بین‌المللی سبب شده است که مجمع عمومی سازمان ملل متحد، روز ۲۹ سپتامبر (۵ مهر) هر سال را روز جهانی «جهانگردی» اعلام کند. لذا جابه‌جایی و حرکت انسان‌ها، به جز تأثیرات فرهنگی و روحی ثمرات اقتصادی عظیمی به بار می‌آورد (محللاتی، ۱۳۸۰: ۱۵). در این میان توجه به انواع مختلف گردشگری برای توسعه گردشگری در مقاصد گردشگری شهری اهمیت بسزایی دارد. منظور از انواع گردشگری همان گونه، شاخه و نوع خاصی از گردشگری نظیر: گردشگری فرهنگی، گردشگری تفریحی، گردشگری زیست‌بوم یا اکوتوریسم، گردشگری شهری، گردشگری روستایی، گردشگری مذهبی، گردشگری ماجراجویانه و غیره است (یعقوب زاده، ۱۳۹۳: ۱۹).

بر این اساس، انواع مختلف گردشگری را می‌توان به یازده گروه اصلی به شرح زیر تقسیم نمود: گردشگری تفریحی: در این نوع گردشگری، ساحلی بسیار مورد توجه است و گردشگران معمولاً برای بهره‌برداری از چهار S (sun, sea, sex, sand) به سواحل نقاط مختلف سفر می‌کنند. گردشگری طبیعت: گستره فضایی این الگو، محیط طبیعی مثل ساحل، جنگل، کوه، غار و نظیر این‌ها است (هوشمند، ۱۳۹۴: ۲۶).

گردشگری تجاری: در سفرهایی که باهدف بازرگانی و تجارت انجام می‌شود.

گردشگری شهری: نواحی شهری به علت آنکه جاذبه‌های بسیار دارند غالباً مقاصد گردشگری مهمی محسوب می‌شوند.

گردشگری ورزشی: شمار زیادی از میهمانان کشورهای مختلف اشخاصی اند که با قصد ورزش و تمرین یا شرکت در مسابقات ورزشی، تماشای مسابقه تیم‌ها یا بازیکنان موردعلاقه‌شان، یا گذراندن اردوهای ورزشی به سفر رفته‌اند (گنجه‌ای، ۱۳۹۴: ۲۷).

گردشگری ماجراجویانه: در هر جامعه کسانی هستند که به انجام دادن کارهای متهورانه و مخاطره‌آمیز علاقه وافر دارند. برخی از این افراد با اقدام به مسافرت‌های ماجراجویانه به این نیاز درونی خود پاسخ می‌دهند (سازمان جهانی جهانگردی، ۱۳۷۹: ۳۳).

گردشگری سلامت: چنین سفری شامل فعالیت‌های گوناگونی می‌شود که باهدف تأمین بهداشت و سلامت فرد یا گردشگر انجام می‌شود مانند مراقبت بهداشتی و گذراندن دوره نقاهت و بازپروری (فتان، ۱۳۹۳: ۱۴).

گردشگری فضایی: نوع دیگری از گردشگری مسافرت به فضا است که در سال‌های اخیر آغاز شده است. گردشگری تاریخی: این گونه از گردشگری که گردشگری میراث نیز نامیده می‌شود، به بازدید از موزه‌ها، مکان‌ها و ابنیه تاریخی می‌پردازد، امروزه بخش عمده‌ای از گردشگری را به خود اختصاص داده است.

گردشگری فرهنگی: «گردشگری فرهنگی عبارت است از مسافرت افراد از محل سکونت خود به مکان‌هایی که جاذبه‌های فرهنگی دارند. اینجا به جایی به قصد کسب اطلاعات و تجارت برای ارضای نیازهای فرهنگی گردشگران انجام می‌شود.» (کاظمی، ۱۳۸۹: ۱۵۴).

روش پژوهش

روش پژوهش توصیفی - تحلیلی و از نوع کاربردی است که برای جمع‌آوری اطلاعات از روش اسنادی - میدانی (پیمایشی) استفاده شده است. جامعه آماری تحقیق گردشگران منطقه آزاد ارس در تابستان ۱۳۹۶ می‌باشند که با توجه به مشخص نبودن حجم جامعه آماری از ۱۰۰ نفر به روش نمونه‌گیری تصادفی ساده پرسشنامه جمع‌آوری شده است. در تحقیق حاضر روایی پرسشنامه توسط اساتید مرتبط با موضوع گردشگری مورد تأیید قرار گرفته و پایایی آن نیز توسط آزمون آلفای کرونباخ با ضریب ۰/۸۷۹ تأیید شده است. در این تحقیق به منظور تجزیه و تحلیل اطلاعات از مدل حداقل مجذورات جزئی در نرم‌افزار Warp-pls استفاده شده است. همچنین در این قسمت برای سهولت کار تمام متغیرهای موجود در پژوهش کدبندی شده است. در این پژوهش برای هر یک از متغیرهای توسعه صنعت گردشگری و گونه‌های گردشگری به ترتیب دو سؤال مطرح شده است که در تجزیه تحلیل حاضر از Q_1 تا Q_{24} کدبندی شده است.

جدول شماره ۱. کدبندی متغیرهای تحقیق

متغیرهای توسعه گردشگری (TD)	متغیرهای گونه‌های گردشگری (TS)
افزایش توجه د سازمان منطقه آزاد ارس به سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری منطقه آزاد ارس (CT)	گردشگری ماجراجویانه (AT)
تقویت ارائه امکانات در مجاورت جاذبه‌های گردشگری منطقه آزاد ارس (TA)	گردشگری شهری (UT)
لزوم استفاده سازمان منطقه آزاد ارس از ظرفیت‌های ناشناخته گردشگری منطقه آزاد ارس (TC)	گردشگری تجاری (BT)
زمینه‌سازی ایجاد فرصت برای سرمایه‌گذاری بخش خصوصی (CP)	گردشگری تفریحی (RT)
ایجاد تسهیلات در زمینه صدور ویزا و رواید برای گردشگران خارجی (TF)	گردشگری تاریخی (HT)
وجود فرصت مناسب برای شکوفایی نظرات نیروهای متخصص باتجربه (PP)	گردشگری طبیعت (NT)

تحلیل و تفسیر مدل ساختاری

یک مدل معادلات ساختاری که از روش حداقل مربعات جزئی (PLS) در حل آن استفاده شده است، می‌بایست در دو مرحله تحلیل و تفسیر شود. ابتدا مدل اندازه‌گیری و سپس مدل ساختاری مورد تحلیل و تفسیر قرار خواهد گرفت. منظور از بررسی مدل اندازه‌گیری، بررسی وزن‌ها و بارهای متغیرهای مکنون و منظور از بررسی مدل ساختاری بررسی ضرایب مسیر میان متغیرهای مکنون است.

تحلیل مدل اندازه‌گیری

در این مرحله، تعیین می‌شود که آیا مفاهیم نظری به درستی توسط متغیرهای مشاهده شده اندازه‌گیری شده‌اند یا خیر. بدین منظور روایی و پایایی آن‌ها بررسی می‌شود. در یک مدل PLS، پایایی هر یک از شاخص‌های متغیرهای مکنون (سازه‌ها)، سازگار درونی (پایایی سازه) و همچنین روایی همگرا و روایی افتراقی مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد (نوروزی، موحدی فر، ۱۳۹۴: ۵۷).

محدوده مورد مطالعه

منطقه آزاد ارس با مرکزیت جلفا در فاصله ۱۳۷ کیلومتری تبریز و ۷۶۱ کیلومتری تهران در شمال غرب کشور در نقطه صفر مرزی در مجاورت با کشورهای ارمنستان، آذربایجان و جمهوری خودمختار نخجوان و حاشیه رودخانه زیبای ارس به طول ۱۲۸ کیلومتر با چشم‌اندازی زیبا و دیدنی استقرار یافته است.

شکل شماره ۱. موقعیت جغرافیایی محدوده مورد مطالعه

منطقه آزاد ارس دارای انواع جاذبه‌های گردشگری می‌باشد که در جدول زیر قابل مشاهده می‌باشد.

جدول شماره ۲. انواع جاذبه‌های گردشگری در منطقه آزاد ارس

قلعه گاوور- گوهر، قلعه کردشت، کلیسای سنت استیانوس، کلیسای نه نه مریم، کلیسای گریگوروس یا جرجیس، کلیسای ناخیرچی، امامزاده سید محمدآقا، امامزاده حق وردی آباد، پل چوبی، پل فلزی (پل آهنی)، حمام جلفا، کاروانسرای شاه عباس (خواجه نظر)، گورستان قدیمی جلفا، مقبره حکیم ابوالقاسم نباتی.	جاذبه‌های تاریخی
پناهگاه حیات وحش کیمکی، آبشار آسیاب خرابه، آبشار مناطق ییلاقی مهران، گنجی قالاسی	جاذبه‌های طبیعی
بازارهای تجاری، پارک‌ها، صنایع دستی منطقه جلفا، جشن‌ها، آئین‌ها و مراسم	سایر جاذبه‌ها

بحث و یافته‌ها

پایایی شاخص‌های متغیرهای مکنون

پایایی هریک از شاخص‌های مورد استفاده در مدل PLS توسط میزان بارهای عاملی هر شاخص مشخص می‌شود. ارزش هریک از بارهای عاملی شاخص‌های مربوطه می‌باید است بزرگ‌تر یا مساوی ۰/۵ باشد. جدول زیر میزان بارهای عاملی برای شاخص‌های متغیرهای مکنون تحقیق قابل مشاهده است.

جدول شماره ۳. ارزش بارهای عاملی شاخص‌های متغیرهای مکنون (توسعه گردشگری)

P- values	PP	TF	CP	TC	TA	CT	متغیر مکنون
<۰/۰۰۱	-۰/۰۱۲	-۰/۰۵۲	-۰/۲۱۵	۰/۱۱۳	۰/۱۲۱	۰/۶۸۲	متغیر مشاهده شده Q_1
<۰/۰۰۱	۰/۰۱۲	۰/۰۵۲	۰/۲۱۵	-۰/۱۱۳	-۰/۱۲۱	۰/۶۸۲	Q_2
<۰/۰۰۱	۰/۱۳۶	-۰/۲۵۹	-۰/۱۱۳	۰/۳۲۱	۰/۷۹۶	۰/۰۱۱	Q_3
<۰/۰۰۱	-۰/۱۳۶	۰/۲۵۹	۰/۱۱۳	-۰/۳۲۱	۰/۷۹۶	-۰/۰۱۱	Q_4
<۰/۰۰۱	-۰/۲۷۶	-۰/۱۶۲	۰/۱۸۱	۰/۷۶۲	۰/۲۰۶	-۰/۱۵۹	Q_5
<۰/۰۰۱	۰/۲۷۶	۰/۱۶۲	-۰/۱۸۱	۰/۷۶۲	-۰/۲۰۶	۰/۱۵۹	Q_6
<۰/۰۰۱	-۰/۱۳۹	۰/۳۰۵	۰/۷۱۹	۰/۲۰۵	۰/۲۱۶	-۰/۱۹۸	Q_7
<۰/۰۰۱	۰/۱۳۹	-۰/۳۰۵	۰/۷۱۹	-۰/۲۰۵	-۰/۲۱۶	۰/۱۹۸	Q_8
<۰/۰۰۱	-۰/۲۰۶	۰/۷۰۱	-۰/۲۵۹	۰/۱۹۷	-۰/۱۱۴	-۰/۲۰۵	Q_9
<۰/۰۰۱	۰/۲۰۶	۰/۷۰۱	۰/۲۵۹	-۰/۱۹۷	۰/۱۱۴	۰/۲۰۵	Q_{10}
<۰/۰۰۱	۰/۶۸۷	۰/۱۴۹	-۰/۳۱۹	-۰/۲۶۶	۰/۲۱۹	-۰/۱۴۱	Q_{11}
<۰/۰۰۱	۰/۶۸۷	-۰/۱۴۹	۰/۳۱۹	۰/۲۶۶	-۰/۲۱۹	۰/۱۴۱	Q_{12}

جدول شماره ۴. ارزش بارهای عاملی شاخص‌های متغیر مکنون (گونه‌های گردشگری)

P- values	NT	HT	RT	BT	UT	AT	متغیر مکنون
<۰/۰۰۱	-۰/۰۰۲	-۰/۱۱۹	-۰/۱۵۹	۰/۱۳۲	۰/۶۹۸	۰/۷۱۱	متغیر مشاهده شده Q_{13}
<۰/۰۰۱	۰/۰۰۲	۰/۱۱۹	۰/۱۵۹	-۰/۱۳۲	-۰/۶۹۸	۰/۷۱۱	Q_{14}
<۰/۰۰۱	۰/۲۱۹	-۰/۴۹۸	-۰/۱۴۳	۰/۳۲۱	۰/۷۸۳	۰/۰۱۱	Q_{15}
<۰/۰۰۱	-۰/۲۱۹	۰/۴۹۸	۰/۱۴۳	-۰/۳۲۱	۰/۷۸۳	-۰/۰۱۱	Q_{16}
<۰/۰۰۱	-۰/۲۷۶	-۰/۱۶۲	۰/۱۸۱	۰/۷۶۲	۰/۲۰۶	-۰/۱۶۱	Q_{17}
<۰/۰۰۱	۰/۲۷۶	۰/۱۶۲	-۰/۱۸۱	۰/۷۶۲	-۰/۲۰۶	۰/۱۶۱	Q_{18}
<۰/۰۰۱	-۰/۱۱۳	۰/۱۱۴	۰/۶۱۹	-۰/۴۱۹	۰/۱۲۱	۰/۰۱۷	Q_{19}
<۰/۰۰۱	۰/۱۱۳	-۰/۱۱۴	۰/۶۱۹	۰/۴۱۹	-۰/۱۲۱	-۰/۰۱۷	Q_{20}
<۰/۰۰۱	۰/۳۲۱	۰/۶۶۷	۰/۲۱۸	۰/۱۵۸	۰/۱۸۷	-۰/۰۱۰	Q_{21}

Q ₂₂	۰/۰۱۰	-۰/۱۸۷	-۰/۱۵۸	-۰/۲۱۸	۰/۶۶۷	-۰/۳۲۱	<۰/۰۰۱
Q ₂₃	۰/۰۱۹	-۰/۲۶۹	۰/۳۵۸	-۰/۴۹۹	۰/۵۱۲	۰/۶۴۸	<۰/۰۰۱
Q ₂₄	-۰/۰۱۹	-۰/۲۶۹	-۰/۳۵۸	-۰/۴۹۹	-۰/۵۱۲	۰/۶۴۸	<۰/۰۰۱

همان طور که در جدول فوق ملاحظه می شود تمامی مقادیر سنجه های مرتبط با متغیر مکنون که پررنگ شده است. بالاتر از ۰/۵ است. بنابراین می توان گفت مدل اندازه گیری از پایایی کافی در زمینه شاخص های مکنون برخوردار است. با توجه به جدول شماره (۳) بیشترین ارزش بار عاملی مربوط به متغیر تقویت ارائه امکانات در مجاورت جاذبه های گردشگری منطقه آزاد ارس است و کمترین این مقدار را گردشگری تفریحی به خود اختصاص داده است.

پایایی سازه (سازگاری درونی)

برای اندازه گیری این پایایی، شاخص پایایی ترکیبی در مدل PLS ارائه می شود. این شاخص بر اساس ضریب آلفای کرونباخ محاسبه می شود. مقدار این شاخص باید بزرگ تر یا مساوی ۰/۷ باشد. جداول زیر مقدار پایایی سازه را برای هر یک از متغیرهای مکنون نشان می دهد.

جدول شماره ۴. پایایی سازه های متغیر مکنون (توسعه گردشگری)

متغیر مکنون	CT	TA	TC	CP	TF	PP
پایایی سازه	۰/۷۱۱	۰/۷۳۶	۰/۶۹۹	۰/۷۱۳	۰/۶۸۷	۰/۷۲۹
پایایی ترکیبی	۰/۷۲۳	۰/۷۴۹	۰/۷۸۸	۰/۷۱۱	۰/۷۵۹	۰/۷۷۴
آلفای کرونباخ	۰/۷۲۳	۰/۷۴۹	۰/۷۸۸	۰/۷۱۱	۰/۷۵۹	۰/۷۷۴

جدول شماره ۵. پایایی متغیرهای مکنون (گونه های گردشگری)

متغیر مکنون	AT	UT	BT	RT	HT	NT
پایایی سازه	۰/۷۰۴	۰/۶۷۸	۰/۶۹۰	۰/۷۲۹	۰/۷۳۹	۰/۷۴۱
پایایی ترکیبی	۰/۷۹۹	۰/۷۱۵	۰/۷۰۹	۰/۷۹۳	۰/۷۳۶	۰/۷۱۰
آلفای کرونباخ	۰/۷۹۹	۰/۷۱۵	۰/۷۰۹	۰/۷۹۳	۰/۷۳۶	۰/۷۱۰

همان طور که مشاهده می شود، در جداول فوق تمامی مقادیر پایایی ترکیبی، بالاتر از ۰/۷ محاسبه شده است. مقدار آلفای کرونباخ نیز در جدول فوق نشان داده شده و ملاحظه می شود که این ضرایب نیز همگی بالاتر از ۰/۷ هستند بنابراین مدل اندازه گیری از پایایی سازه مناسبی برخوردار است. با توجه به جداول شماره ۴ و ۵ بیشترین و کمترین مقدار آلفای کرونباخ در ارتباط با متغیرهای توسعه گردشگری به ترتیب برابر است با ۰/۷۸۸ برای متغیر لزوم استفاده سازمان منطقه آزاد ارس از ظرفیت های ناشناخته گردشگری منطقه آزاد ارس و مقدار ۰/۷۱۱ برای متغیر زمینه سازی ایجاد فرصت برای سرمایه گذاری بخش خصوصی. همچنین بیشترین و کمترین مقدار آلفای کرونباخ در ارتباط با متغیرهای گونه های گردشگری به ترتیب برابر است با ۰/۷۹۹ برای گردشگری ماجراجویانه و مقدار ۰/۷۰۹ برای گردشگری تجاری.

روایی همگرا

روایی همگرا در مدل PLS توسط معیار میانگین واریانس استخراج شده (AVE) مورد تحلیل قرار می گیرد.

جدول شماره ۶. روایی همگرایی متغیرهای مکنون (توسعه گردشگری)

متغیر مکنون	CT	TA	TC	CP	TF	PP
روایی همگرا	۰/۷۴۹	۰/۷۰۹	۰/۶۹۸	۰/۷۱۹	۰/۶۶۶	۰/۷۹۱
پایایی ترکیبی						

جدول شماره ۷. روایی همگرایی متغیرهای مکنون (گونه‌های گردشگری)

متغیر مکنون	AT	UT	BT	RT	HT	NT
روایی همگرا	۰/۷۵۱	۰/۶۸۱	۰/۶۹۰	۰/۷۲۹	۰/۷۷۹	۰/۶۹۸
پایایی ترکیبی						

با توجه به جدول فوق تمامی مقادیر میانگین واریانس استخراج شده از ۰/۵ بیشتر بوده و بنابراین مدل اندازه‌گیری از روایی همگرایی مناسب برخوردار است.

روایی افتراقی

برای ارزیابی اعتبار افتراقی باید بررسی شود که آیا میزان میانگین واریانس استخراج شده (AVE) برای یک سازه (متغیر مکنون)، بیشتر از توان دوم همبستگی میان آن سازه و سازه‌های دیگر مدل است یا خیر.

جدول شماره ۸. اعتبار افتراقی متغیرهای مکنون (گونه‌های گردشگری)

متغیر مکنون	UT	AT	BT	RT	HT	NT
UT	۰/۷۸۹	۰/۲۲۹	۰/۳۳۸	۰/۲۸۷	۰/۲۷۹	۰/۷۲۱
AT	۰/۲۳۹	۰/۷۲۸	۰/۲۱۵	۰/۳۲۱	۰/۱۷۸	۰/۲۳۹
BT	۰/۲۱۷	۰/۳۶۹	۰/۷۸۹	۰/۱۲۳	۰/۱۱۰	۰/۴۱۶
RT	۰/۳۳۹	۰/۱۹۳	۰/۲۱۵	۰/۷۷۶	۰/۳۴۱	۰/۴۱۳
HT	۰/۲۵۶	۰/۲۲۳	۰/۶۶۲	۰/۱۸۹	۰/۷۶۲	۰/۴۲۶
NT	۰/۲۷۵	۰/۱۹۸	۰/۳۷۴	۰/۶۴۱	۰/۳۲۱	۰/۷۴۷

جدول شماره ۹. اعتبار افتراقی متغیرهای مکنون (توسعه گردشگری)

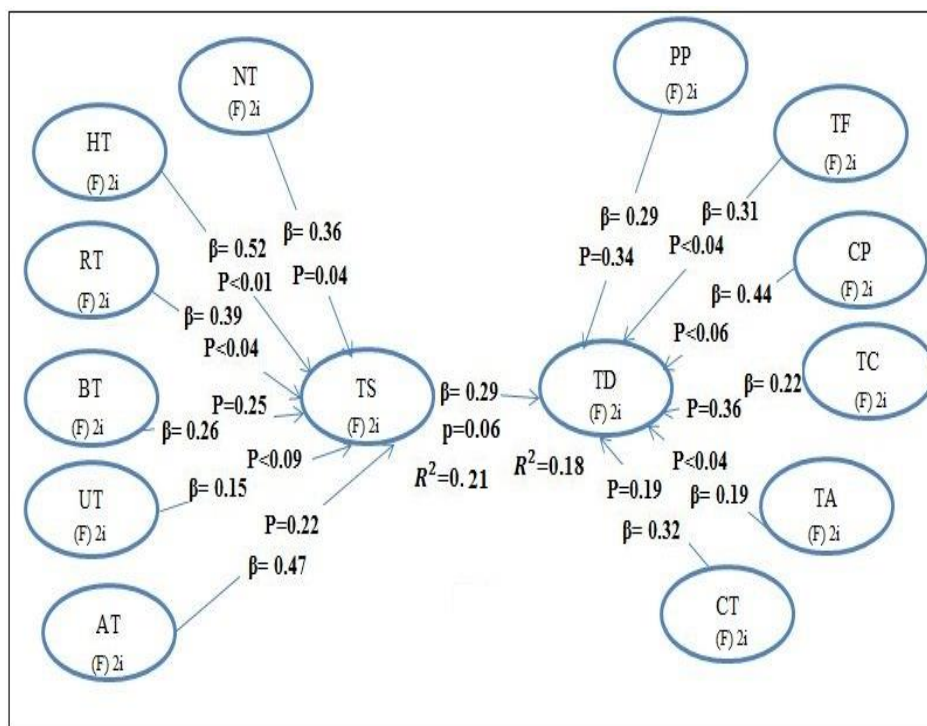
متغیر مکنون	CT	TA	TC	CP	TF	PP
CT	۰/۷۴۱	۰/۷۲۵	۰/۲۳۴	۰/۳۹۷	۰/۲۶۹	۰/۱۷۴
TA	۰/۳۲۱	۰/۷۲۵	۰/۲۳۴	۰/۳۹۷	۰/۲۶۹	۰/۱۷۴
TC	۰/۳۱۴	۰/۱۱۸	۰/۶۹۸	۰/۲۱۸	۰/۲۶۹	۰/۱۸۹
CP	۰/۱۸۳	۰/۱۴۷	۰/۰۰۹	۰/۷۱۱	۰/۵۳۱	۰/۲۱۵
TF	۰/۳۴۰	۰/۳۸۷	۰/۳۷۶	۰/۲۵۲	۰/۶۰۲	۰/۶۸۱
PP	۰/۴۰۱	۰/۲۱۹	۰/۲۹۷	۰/۲۸۹	۰/۱۳۶	۰/۶۹۵

مقادیر قطر اصلی در جدول فوق نشان‌دهنده ریشه دوم AVE و سایر مقادیر نیز نشان‌دهنده همبستگی میان سازه‌هاست. ملاحظه می‌شود که تمامی سازه‌ها با شرایط موردنظر مطابقت دارند بنابراین می‌توان بیان کرد که سازه‌ها از اعتبار افتراقی برخوردارند. همان‌گونه که در جداول بالا مشخص است، عنا صر روی قطر اصلی دارای مقادیری بیشتری نسبت دیگر مقادیر هستند. بیشترین این مقدار در متغیرهای توسعه گردشگری مربوط به متغیر افزایش توجه د سازمان منطقه آزاد ارس به سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری منطقه آزاد ارس و کمترین آن مربوط به متغیر ایجاد تسهیلات در زمینه صدور ویزا و روادید برای گردشگران خارجی است. همچنین کمترین این مقدار در متغیرهای مربوط به گونه‌های

گردشگری مربوط به گردشگری تجاری و گردشگری شهری، کمترین آن مربوط به گردشگری ماجراجویانه است.

تحلیل مدل ساختاری

شکل زیر که تحلیل مدل ساختاری را نشان می‌دهد، ضرایب هر یک از مسیرها به نمایش در آمده است هر یک از ضرایب در صورتی قابل قبول است که مقدار P-values آن کمتر از ۰/۰۵ باشد جدول شماره (۱۰) P-values مربوط به هر یک از مسیرها را ارائه داده است.

شکل ۲. مدل ساختاری تحقیق

جدول شماره ۱۰. معناداری ضرایب مسیر

مسیر	ضریب مسیر	P-values	نتیجه
← TS AT	۰/۰۱	۰/۲۲	تأیید
← TS UT	۰/۲۱	۰/۰۸۷	تأیید
← TS BT	۰/۲۶	۰/۲۶	تأیید
← TS RT	۰/۵۹	۰/۰۲۷	تأیید
← TS HT	۰/۴۹	۰/۰۱۲	تأیید
← TS NT	۰/۳۶	۰/۰۴	تأیید
← TD CT	۰/۳۲	۰/۱۹	تأیید
← TD TA	۰/۱۹	۰/۰۱۱	تأیید
← TD TC	۰/۲۲	۰/۳۶	تأیید
← TD CP	۰/۴۴	۰/۰۴۵	تأیید
← TD TF	۰/۳۱	۰/۰۳۲۱	تأیید
← TD PP	۰/۲۹	۰/۳۴	تأیید
← TD TS	۰/۲۹	۰/۰۶	تأیید

در جدول فوق هرچه ضرایب به دست آمده بالاتر باشند نشان دهنده آن است که متغیر مدنظر اثرگذاری بیشتری دارد. در مدل ساختاری به دست آمده، گردشگری تفریحی با ضریب تأثیر ۰/۵۹ بیشترین تأثیر را بر متغیر گونه‌های گردشگری گذاشته است. بعد از این گونه گردشگری گونه‌های گردشگری تاریخی، گردشگری طبیعت، گردشگری تجاری و گردشگری شهری به ترتیب با ضریب تأثیر ۰/۴۹، ۰/۳۶، ۰/۲۶ و ۰/۲۱ بیشترین تأثیر را دارند، کمترین تأثیر نیز مربوط به گردشگری ماجراجویانه با ضریب ۰/۰۱ است. در ارتباط با متغیرهای توسعه گردشگری، بیشترین تأثیر مربوط به متغیرهای زمینه‌سازی ایجاد فرصت برای سرمایه‌گذاری بخش خصوصی، افزایش توجه سازمان منطقه آزاد ارس به سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری منطقه آزاد ارس و ایجاد تسهیلات در زمینه صدور ویزا و روادید برای گردشگران خارجی است. کمترین ضریب تأثیر را متغیر تقویت ارائه امکانات در مجاورت جاذبه‌های گردشگری منطقه آزاد ارس با ضریب تأثیر ۰/۱۹ به خود اختصاص داده است. سایر ضرایب به همراه معناداری آن‌ها در جدول (۷) ذکر شده است. ضریب تأثیر گونه‌های گردشگری بر توسعه گردشگری برابر ۰/۲۹ است.

جدول شماره ۱۱. ضرایب تعیین متغیرهای وابسته

شاخص	R^2
متغیرهای وابسته	
TS	۰/۲۱۱
TD	۰/۱۸۱

قدرت پیش‌بینی مدل طراحی شده با استفاده از مقدار ضریب، برای متغیرهای وابسته تحلیل می‌شود، مقادیر بزرگ‌تر یا مساوی ۰/۱ را برای ضریب تعیین قید کرده‌اند. با توجه به جدول شماره (۱۱) می‌توان نتیجه گرفت که مدل ساختاری تحقیق حاضر از قدرت کافی برخوردار است در این مدل ۲۱/۱ درصد از واریانس متغیر گونه‌های گردشگری را توسط متغیرهای وارد شونده بر آن (انواع گونه‌های گردشگری) توجیه می‌کند. همچنین این مقدار برای متغیر توسعه گردشگری برابر با ۱۸/۱ درصد است.

جدول شماره ۱۲. آزمون استون-گیسر

شاخص	Q^2
متغیرهای وابسته	
TS	۰/۱۵۶
TD	۰/۱۷۳

بر اساس آزمون استون-گیسر، چون مقادیر آزمون گیسر بالاتر از صفر محاسبه شده است نشان می‌دهد که مدل در نظر گرفته شده، ظرفیت و توان پیش‌بینی لازم را دارد. مقدار آزمون استون-گیسر برای متغیرهای توسعه گردشگری برابر است با ۰/۱۷۳ و این مقدار برای متغیرهای گونه‌های گردشگری برابر است با ۰/۱۵۶.

نتیجه‌گیری

ایجاد زیرساخت‌ها و تأسیسات موردنیاز صنعت گردشگری عموماً هزینه‌بر و با دوره بازگشت سرمایه نسبتاً طولانی مواجه است و چنانچه با مطالعه دقیق تعیین نشوند، ممکن است منجر به هدر رفت سرمایه‌گذاری‌ها شود. با توجه به ایجاد مناطق آزاد در کشور و تجارب گذشته در این زمینه یا مشابه آن، مطالعه و تحقیق جامع در موضوع زیرساخت‌های گردشگری و شناختن گونه‌های گردشگری می‌تواند به مسئولان منطقه کمک نماید تا در امر سیاست‌گذاری‌های خود در راستای

ایجاد این زیرساخت‌ها با هزینه‌های کمتر بیشترین بازدهی را از منابع ملی و امکانات موجود ببرند. بنابراین در این مقاله به شناسایی گونه‌های تأثیرگذار گردشگری بر توسعه گردشگری منطقه آزاد ارس پرداخته‌ایم. در این پژوهش برای استفاده از مدل PLS در نرم‌افزار Warp-PLS پایایی هر یک از شاخص‌های متغیرهای مکنون (سازه‌ها)، سازگار درونی (پایایی سازه) و همچنین روایی همگرا و روایی افتراقی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت که نتایج نشان می‌دهد که متغیرها از پایایی و روایی کافی برای بکار گرفته شدن در مدل ساختاری برخوردار هستند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که اثرگذاری متغیرهای مستقل بر متغیرهای وابسته گونه‌های گردشگری و توسعه گردشگری مورد تأیید قرار گرفته است. در مدل ساختاری هرچه ضرایب به دست آمده بالاتر باشند نشان‌دهنده آن است که متغیر مدنظر اثرگذاری بیشتری دارد. در مدل ساختاری به دست آمده، گردشگری تفریحی با ضریب تأثیر ۰/۵۹ بیشترین تأثیر را بر متغیر گونه‌های گردشگری گذاشته است. بعد از این گونه گردشگری گونه‌های گردشگری تاریخی، گردشگری طبیعت، گردشگری تجاری و گردشگری شهری به ترتیب با ضریب تأثیر ۰/۴۹، ۰/۳۶، ۰/۲۶ و ۰/۲۱ بیشترین تأثیر را دارند، کمترین تأثیر نیز مربوط به گردشگری ماجراجویانه با ضریب ۰/۰۱ است. در ارتباط با متغیرهای توسعه گردشگری، بیشترین تأثیر مربوط به متغیرهای زمینه‌سازی ایجاد فرصت برای سرمایه‌گذاری بخش خصوصی، افزایش توجه سازمان منطقه آزاد ارس به سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری منطقه آزاد ارس و ایجاد تسهیلات در زمینه صدور ویزا و روادید برای گردشگران خارجی است. کمترین ضریب تأثیر را متغیر تقویت ارائه امکانات در مجاورت جاذبه‌های گردشگری منطقه آزاد ارس با ضریب تأثیر ۰/۱۹ به خود اختصاص داده است. ضریب تأثیر گونه‌های گردشگری بر توسعه گردشگری برابر ۰/۲۹ است. همچنین با توجه به آزمون استون-گیسر، چون مقادیر آزمون گیسر بالاتر از صفر محاسبه شده است و برای متغیر وابسته گونه‌های گردشگری برابر با ۰/۱۵۶ و برای توسعه گردشگری برابر با ۰/۱۷۳ است بنابراین نتایج نشان می‌دهد که مدل در نظر گرفته شده، ظرفیت و توان پیش‌بینی لازم را دارد. نتایج این پژوهش تا حدودی با نتایج پژوهش هوشمند (۱۳۹۴) مطابقت دارد، نتایج پژوهش این پژوهشگر نشان می‌دهد که یکی از نقاط قوت گردشگری منطقه آزاد ارس نزدیکی به جمهوری خودمختار نخبوان و جمهوری ارمنستان می‌باشد که در پژوهش حاضر نیز بیشترین تأثیر در میان متغیرهای توسعه گردشگری مربوط به ایجاد تسهیلات در زمینه صدور ویزا و روادید برای گردشگران خارجی است. با توجه به مطالب فوق پیشنهادها زیر قابل ارائه است:

- ❖ ایجاد زمینه‌ها و فرصت‌هایی برای سرمایه‌گذاری کشورهای هم‌سایه مخصوصاً جمهوری خودمختار نخبوان و جمهوری ارمنستان.
- ❖ ایجاد زمینه مناسب و تسهیل صدور ویزا برای گردشگران خارجی.
- ❖ ایجاد امکانات رفاهی برای گردشگران داخلی و خارجی و استفاده بهینه از گردشگری تفریحی در جهت ایجاد درآمد منطقه.

منابع

- (۱) آریافر، کاظم (۱۳۸۸) امکان‌سنجی تأسیس ژئوپارک در استان لرستان با استفاده از روش AHP، پایان‌نامه کارشناسی ارشد شهرسازی، به راهنمایی دکتر کرامت‌الله زیاری، دانشگاه آزاد واحد قزوین.
- (۲) تیموری، راضیه؛ کرمی، فریبا؛ تیموری، زینب؛ صفدری، امین (۱۳۹۳) عوامل مؤثر بر گردشگری مکان‌های تاریخی شهری نمونه موردی: بازار تاریخی کلان‌شهر تبریز، نشریه گردشگری شهری، دوره ۱، شماره ۱، زمستان ۱۳۹۳، صص ۶۳-۷۸.
- (۳) جعفری، سکینه؛ احسان‌فر، سعید؛ ملکی‌مجد، شیلا (۱۳۹۶) حمایت ساکنان از توسعه گردشگری: نقش تصویر مکان و اثرات تصویری گردشگری، نشریه گردشگری شهری، دوره ۴، شماره ۴، زمستان ۱۳۹۶، صص ۵۳-۳۵.

- ۴) حیدری چپانه، رحیم (۱۳۹۰) مبانی برنامه‌ریزی صنعت گردشگری، چاپ سوم، تهران: انتشارات سمت.
- ۵) خاوریان گرم‌سیر، امیرضا؛ استاورس، ژاکلین ام؛ علیان، مهدی (۱۳۹۲) برنامه‌ریزی راهبردی توسعه گردشگری شهری با استفاده از مدل استراتژیک SOAR (نمونه موردی: شهر تفت)، فصلنامه برنامه‌ریزی و آمایش فضا، دوره ۱۷، شماره ۳، پاییز ۱۳۹۲، صص. ۱۴۳-۱۲۷.
- ۶) دیناری، احمد (۱۳۸۹)، گردشگری شهری در ایران و جهان. چاپ دوم مشهد: انتشارات واژگان خرد.
- ۷) سازمان جهانی گردشگری (۱۳۷۹) برنامه‌ریزی توریسم در سطح ملی و منطقه‌ای، ترجمه دکتر بهرام رنجبریان و محمد زاهدی، چاپ اول، اصفهان: انتشارات جهاد دانشگاهی.
- ۸) فتان، فاطمه (۱۳۹۳) تحلیلی بر بخش‌بندی بازار توریسم شهری مبتنی بر مدل ANP مطالعه موردی: جاذبه‌های شهر بستان‌آباد، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، به راهنمایی آقای دکتر رحیم حیدری چپانه، دانشکده جغرافیا و برنامه‌ریزی، دانشگاه تبریز.
- ۹) فیروزی، محمدعلی و زادولی خواجه، شاهرخ (۱۳۹۶) مدل استراتژیک SOAR گامی به سوی برنامه‌ریزی راهبردی توسعه گردشگری شهری (نمونه موردی: کلان‌شهر تبریز)، فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال ۷، شماره پیاپی ۲۵، بهار ۱۳۹۶، صص. ۴۰-۲۹.
- ۱۰) کاظمی، مهدی (۱۳۸۹) مدیریت گردشگری، چاپ چهارم، تهران: انتشارات سمت.
- ۱۱) کهزادی، اسفندیار؛ خادم‌الحسینی، احمد؛ فتوحی، زیبا؛ قدیمی، نگار (۱۳۸۸) تحلیلی بر امنیت اجتماعی و فرهنگی و نقش آن در توسعه پایدار گردشگری، مجموعه مقالات برگزیده اولین همایش ملی امنیت و توسعه پایدار گردشگری، دفتر تحقیقات کاربردی فرماندهی انتظامی استان اصفهان، اصفهان، صص. ۱۴-۱.
- ۱۲) گنجه‌ای، امین (۱۳۹۴) ارزیابی توسعه گردشگری در منطقه آزاد ارس با تأکید بر گونه‌شناسی گردشگری، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، به راهنمایی آقای دکتر رحیم حیدری چپانه، پردیس بین‌المللی ارس، دانشگاه تبریز.
- ۱۳) نوروزی، حسین و موحدی فر، عرفان (۱۳۹۴) روش تحقیق با رویکرد پایان‌نامه نویسی برای دانشجویان مدیریت با WARP PLSS، تهران: موسسه کتاب مهربان نشر.
- ۱۴) هادیانی، زهره؛ احدنژاد، محسن؛ کاظمی راد، شمس‌الله؛ قنبری، حکیمه (۱۳۹۱)، برنامه‌ریزی راهبردی توسعه گردشگری بر اساس تحلیل SWOT (مطالعه موردی: شهر شیراز). جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی سال بیست و سوم پاییز ۱۳۹۱ شماره ۳ (پیاپی ۴۷) صص ۱۱۱-۱۳۳.
- ۱۵) هوشمند، مقصود (۱۳۹۴)، تحلیلی بر گونه‌شناسی گردشگری شهری منطقه آزاد ارس، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، به راهنمایی آقای دکتر رحیم حیدری چپانه، پردیس بین‌المللی ارس، دانشگاه تبریز.
- ۱۶) یعقوب زاده، رحیم (۱۳۹۳)، گونه‌شناسی گردشگری، چاپ اول، تهران: انتشارات جامعه‌شناسان.
- 17) Chiang Lee, Chien. & Chun-Ping, Chang. (2008) Tourism development and economic growth, A closer look at panels, *Tourism Management*, Vol.29, No.1, pp. 180-192.
- 18) Edwards, Deborah. & Tony, Griffin. & Bruce, Hayllar. (2011) Urban tourism research Developing an Agenda, *Annals of Tourism Research*, Vol.35, No.4, pp. 1032-1052.
- 19) Font, Xavier. & Ahjem, Tor. E. (1999). Searching for a Balance in Tourism Development Strategies, *international journal of contemporary hospitality management*, Vol.11, No.2/3, pp.73-77.
- 20) Popescu, Ruxandra Irina. & Corbos, Răzvan-Andrei. (2010) The Role Of Urban Tourism In The Strategical Development Of Brasov Area, *Journal of Theoretical and Empirical Researches in Urban Management*, Vol.7, pp.69-85.
- 21) Pothof, R. (2006) *Urban Heritage Tourism - A Case Study of Dubrovnik*, Thesis, Bournemouth University, UK.
- 22) Sharpley, Richard & Sharpley Julia. (1997) *Rural Tourism: and Introduction* International Thomson Business Press, Dey 12, 1375 AP - Rural development - 165 pages.
- 23) UNWTO (2007) *Tourism Highlights 2007 Edition*, Available in "www.unwto.com".

- 24) UNWTO (2013) Why tourism? Retrieved March 17th, 2013.
- 25) World Tourism Organization (2009) Information retrieved April.
- 26) Yabuta, Masahiro. & Scott, Noel. (2010) A theoretical framework of the dynamic property of the tourism destination network, June/2010, University of Queensland, Discussion Paper Series, No.143, pp.1-26.
- 27) Ying, Tianyu. (2010) Social Networks in the Tourism Industry an Investigation of Charleston, South Carolina, In Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree Doctor of Philosophy, August 2010.